

Prof. dr. Fahira Fejzić Čengić
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences
fahira.fejzic.cengic@fpn.unsa.ba

**O LJUDSKIM CIVILIZACIJAMA –
SVIJET I ŽIVOT KAO NAJVEĆI DAR¹**

**ABOUT HUMAN CIVILIZATIONS –
THE WORLD AND LIFE AS THE GREATEST GIFT²**

Pred nama je obimna monografija o civilizacijama kroz povijest na oko 720 stranica teksta s odličnim kolor fotografijama koje su presjekle obiman tekst sa stotinama imena, godina, činjenica, fakata, podataka od početaka ljudske pisane kulture i civilizacije do modernog doba, ili 20. stoljeća.

Profesor Nikić, slažući slojeve ljudskoga trajanja po liniji dijahronije promatrača iz već 21. stoljeća, snažan upečatljiv i pedantan u nizanju uzroka i posljedica pojedinih naroda, plemena, vojski, osvajača, vladara, kraljeva, careva hanova, sultana, dosljedno je skroman u konačnoj spoznaji – koju svaki ozbiljni i temeljiti istraživač društvenih potraga zna – sve je naše, ma kako enciklopedično znanje bilo, više jedna fatamorgana koja se povlači u pustinji neznanja koje se stalno širi, bivajući pod dojmom velikog kulturologa i povjesničara Vila Djuranta. Brojne prošle ljudske zajednice, plemenski savezi, države ili državnice, međuljudski odnosi, kulturalni obrasci ponašanja, te civilizacijske postavke, nijanse i boje raznolikih i nepobrojivih ljudskih tragova i oblika komunikacija, bile se i nestale. Kao što je usud svake pojedinačne osobe koja ovim zemnim stazama hodi. Tako da su usporedbe i komparacije od jedinke do civilizacije uistinu moguće, makar ih dio znanstvenih mišljenja sporio. I pojedinac je i materija i duh, i forma i suština, biva i nestaje. I civilizacije su i materija i duh, i forma i suština, i bivaju i prolaze. I ne bi trebalo biti nesuglasja oko jednostavne činjenice – za njihovu cjelovitu spoznaju i razumijevanje potrebni su i racio i duša. I razum i imaginacija. Niti jedno samo za sebe ne može dostatno i epistemično odgovoriti na vječno pitanje pred ljudskim umovima – ko smo, što smo, odakle smo i kamo idemo, mi svi stanovnici posebne planete, Zemlje – koja nam je

¹ Tekst je prikaz knjige prof. dr. Steve Nikića *Istorija civilizacija*, Univerzitet Adriatik Bar, Fakultet za mediteranske poslovne studije Tivat, Pomorski fakultet Bar, 2020.

² This text is a review of a book by Prof. Dr. Stevo Nikić *History of Civilizations*, Adriatic Bar University, Faculty of Mediterranean Business Studies Tivat, Maritime Faculty, Bar, 2020

misija u trajanju i kosmičkim prostranstvima data?! Jer, za ovo jednostavno višeslojno pitanje potrebna su kako pregnuća uma i umstvene metodologije tako jednako kao i imaginacijska dubina i duhovna vještina odgonetanja bezbroj zagonetki koje su preci modernih ljudi i moderne civilizacije zadavali i razrješavali.

Od Mezopotamije preko Egipta, do Indije i Kine, u starome vijeku preko civilizacije Krita i Minojaca, Jevreja u Hananu do Grčke, Rima, sve stane u civilizacije staroga vijeka. Potom u civilizacije srednjega vijeka autor se kreće od Bizanta, Franaka, preko Vikinga, ovovremene Kine i Indije, srednje Amerike sve do Arabljana i njihove civilizacije islama. Prekretnica su križarski ratovi. Nažalost, ova historija završava sa novovjekim civilizacijama ocrtavajući ih procesima poput renesanse, reformacije, srazu Bizanta i osmanske civilizacije te krešendo ispisuje pojavama empirizma, racionalizma, prosvjetiteljstva i revolucija iz 18. stoljeća skončavajući sa poznatim burnim dešavanjima iz 19. stoljeća. Vjerovatno je ponajteže pisati o novijim civilizacijama ili civilizaciji u 20. stoljeću, što nedostaje ovoj zaokruženoj knjizi. Pogotovo za našu postmodernu civilizaciju *technea* i *dromologije/ubrzanja* mogao bi se iskazati stav da je kultura ono dušom nošeno ljudskih zajednica, dok je upravo ova civilizacija primjer propadajuće ili skončavajuće globalne kulture u velikom masovnom gradu sa čovjekom skeptikom koji nema domovinu i koji postaje kosmopolit bez krvi, tla i vjere, špenglerovski mišljeno.

To je bez imalo potrebe za nipodaštavanjima ili univoknim glorifikacijama i Hegelov svjetski djelatni duh, i Špenglerova besciljna uzvišenost – uzvišene besciljnosti, i Tojnbijev čovjek koji i jest i nije puki rob sudbine. Tako profesor Nikić kroz najmanje ove tri metodološke misaone mreže propušta vlastiti pristup povijesti ljudskih civilizacija. Svakoj na neki način odškrinuvši vrata spoznajne svjetlosti, posve siguran da je za razumno i srčano razumijevanje prošlosti ljudskoga roda prije potrebno koristiti sve veznike spajanja i-i-i, a gotovo nikada ne poništavati rigidama prebogatu šaroliku ljudsku prošlost veznicima ili-ili-ili...

Heraklitovski stavak *Panta rei...* da sve teče i da se sve mijenja neupitno je plemenito ruho ljudskoga spoznajnoga brda prepunog znanja i spoznaja, jer je upravo kretanje, a ne mirovanje, ono što bistri vodu i um, što donosi blagorodnost i pročišćenje svake ustajalosti, učmalosti i nemara. Tako se gotovo kao zakonitost može i kroz ovo Nikićevo putovanje u prošlost ljudskih civilizacija kazati da je mijena, promjena, aktivnost i djelatni princip ono što je pomagalo ljudskim kulturama i civilizacijama, i u nastajanjima i u propadanjima... Pa čak i ako je Špengler u pravu, da priroda traži govor

matematike i kauzalne principe, a društvo traži hronologiju i slučajnost kao sudbinu, opet je jasno da se i jedni i drugi principi mogu supsumirati kao važeći u trajanju i propadanju ljudskih toliko prolaznih postignuća. Naprosto je prolaznome čovjeku, kratkotrajnom *homo sapiensu* beskrajno teško u vlastitoj samodovoljnosti iznići kao titan koji okom vidi nevidljivo. A spoznati trajanje i društvene procese može samo neko kome je data u spoznajni okvir sama Vječnost. Vrijeme kao neprolazje, i svijet i život kao najveći dar koji je nekome mogao biti darivan... Te neprolazne ljudske ličnosti su postojale, na način kako ih oslikava Nikolaj Berđajev u svom djelu *Filozofija slobodnog duha*, odakle s radošću poimamo da duhovnoj aristokratiji nisu trebale države, metode stvaralaštva ili saznanja. Svecima, prorocima i genijima kao ljudima „višeg duhovnog života“ ne trebaju ni monarhije ni demokratije. Jer sve sadržine prošlih država, kultura, civilizacija u bitnome su se stvarale zarad „osrednjeg čovjeka, čovjeka mase ili kolektiviteta, poredak, škole, pravne ustanove, saznanje, moral, religijske dogme, kultura.“ A duhovnoj eliti koja lebdi nad svim ovdje opisanim epohama pripada vrh, uzdizanje u više sfere i onaj dio misterije postojanja koji otkriva vezu mikrokosmosa sa makrokosmosom. To svakako uz pretpostavku da je čovjek od Boga i od svijeta.

Pošto je sve vanjsko samo znak onog unutrašnjeg, onda su i brojne smjene jednih kultura drugima, jedne civilizacije drugom civilizacijom samo simbolizirale na vani unutrašnja stanja duhovnoga svijeta koji je trajniji i blizak vječnosti. Samo istinsko shvatanje beskonačnosti, bezmjernosti i tajanstvenosti božanskog i duhovnoga svijeta nam omogućuje da kauzalno, ili teleološki, ili ciljno spoznamo sve ovo oko nas, prije nas i u svijetu konačnog i prirodnog. Čemu sve ovo oko nas služi? Kamo je naše konačno odredište? Zar je samo ovo prolazno i stalnomijenjajuće sve što bi nas opčinjavalo kao krajnji cilj, odredište racija, duše i uma. Teško da je tako nepromišljena slučajnost ili halke slučajnosti to što nas okuplja kao ljudsku vrstu, kao ljudski rod koji ovdje na planeti Zemlji ispisuje svoje trajanje, evo već pet ili deset hiljada godina. Koliko ima materijalnih ostataka koje ove aproksimacije potvrđuju u elementarnom smislu riječi? Ovim, naime, putevima kola *živo znanje*, koje je oduvijek, traje i zauvijek je. Na njemu se okalemi ili okameni ovo prosječno, deskriptivno ili opisno, kauzalno ili analitičko znanje koje je izraz buđenja mitološke ili religijske ili naučne misli. Kasnije će se dogoditi razgraničenje duha i prirode. Razum ovo ne može pojmiti, jer je izvan domašaja da pojmi postojanje *nadrazumnog*. Ono transcendentno, nedostupno uobičajenom *starom razumu*, tako da kažemo, postaje dostupno samo *ozarenom umu*, jednom novom osvjetljenom razumu koji je *novi razum*. I to je najava jedne nove svijesti naspram stare okoštale racionalizirane svijesti. Njeno vrijeme tek dolazi.

Kad se jedna vlast ili civilizacija raspadala, a raspadala se itekako, na stotine ako ne i hiljade njih, znači da je unutar tih civilizacija nestajala ona *vječna energija* duha koja ju je održavala, i neminovno se sve materijalno iz te simbolike moralo raspasti i morala je naići neka *izvanjska katastrofa*, tako barem svima promatračima izgleda, harmonija se morala raspasti. Tako su nastajale brojne krize država i kultura, krize civilizacija i sistema. Tako su napokon nastajale i same goleme povijesne revolucije i tumbanja svega postojećeg... Smisao toliko različitih civilizacija mogao bi ležati u dubokoj duhovnoj strani realnog postojanja i u *pravoj misteriji trajanja*, šta je to bilo da majka ubije sina, a sin oca u nasljeđivanjima, šta se događalo sa upravama i vladarima koji su na vrhuncu svoje moći naglo padali i nestajali, mijenjali velike vitezove krajnje siromašni samotnjaci... carstva se gradila, carstva se rušila. Ratovi se vodili da bi se primirja pravila i mirovi se potpisivali da bi se domalo ponovo ratovalo.

Kao da je sva povijest civilizacija poprište sukoba i susreta dvaju sistema mišljenja i djelovanja, teizma i ateizma naime. Vjerovanja i djelovanja sa Jednom Voljom u Boga ili protivno toj Volji. Mogućnost ateizma je u golemim vremenskim epohama sa svim oblicima paganizma, antropomorfizma, materijalizma, mitologizma opstojala sve vrijeme ljudske povijesti kao što je prisutna i danas. Poput krićanske i minojske civilizacije koja se klanjala stubu, biku, golubu ili grigijskoj Kibeli... Naporedo s tim, trajno se emaniraju proplamsaji ili zapaljene vatre teizma kao monoteizma i suglasja sa apsolutnom voljom djelatnom u kosmosu i na zemlji. U tom pravcu mogla bi se promišljati i budućnost naše postmoderne civilizacije, koja bilo da šuti bilo da govori o posthistorijskim događajima sa kraja svijeta koji će okončati povijest ljudskoga roda, pokazat će na samome kraju i ono najbolje i ono najružnije sebe, nemoćna da bilo što zaustavi.

Knjiga je formalno sačinjena od četiri oveća poglavlja prateći hronologiju povijesti kao *Uvodne rasprave* o pristupu predmetu istraživanja preko Hegela, Marksa, Špenglera, Tojnbija, zatim od *Civilizacije staroga svijeta*, *Civilizacije srednjeg vijeka* i napokon do *Novovjekovne misli i modernog doba*. Građena je na brojnim i jakim izvorima od preko sto pedeset autora i njihovih mahom klasičnih djela. Objektivnim perom pisana, hladno trezveno prezentirana ogromna građa, inače vrlo zanimljive podoblasti povijesti, historije ljudskih društava i epoha trajanja, ova monografija o civilizacijama svijeta od najstarijih vremena do modernoga doba odlično će poslužiti kako studentima i istraživačima tako i široj publici koja radoznalo zalazi u svijet znanja o sebi, o čovjeku i njegovoj društvenosti.